

vera lectio, quam habent Romana et Græca, scriptores non intelligentes *τὸ dioryx*, perperam varia substituerunt, quisque quod sibi affine et commodum videbatur. Unde alii legunt, *ego quasi fluvius vorax*; alii, *ego quasi fluvius Dorix*; alii, *dorax*. Vide Franciscum Lucam hic annot. 272; alii, *ego quasi fluvius Dioryx*, putantes Dioryx esse nomen proprium fluvii, puta esse Araxim, qui Armeniam interluit, de quo proinde hunc versum sic tam ad litteram, quam mystice explicat Rabanus: « Hunc fluvium, inquit, quidam historialiter Araxim amnem Armeniæ esse putant, qui ab uno monte cum Euphrate diversa specie oritur. Dictus autem, quod rapacitate cuncta prosternat: unde et cum Alexander eum transgredi vellet ponte fabricato, tanta vi inundavit, ut pontem dirueret: hic brevis intervallis ab Euphratis ortu caput tollit, ac deinde Caspium fertur in mare. Doricum autem a Græcis hunc æstimant nuncupatum. Est autem pars Græciæ gentis Doris nuncupata, ex qua tertia lingua Græcorum Dorica appellata est. Mystice autem Sapientia comparat se fluvio rapidissimo, et aquæ egredienti de paradiso: quia doctrina Salvatoris de cœlesti prodiens thesauro, omnia obstacula errorum atque persecutionum sua velocitate atque fortitudine dirumpit ac frangit; ita ut per ora prædicatorum in totum orbem longissima atque latissima diffluat; unde scriptum est: In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum, » *Psalm. xviii.*

Verum vera lectio, ut dixi, est: « Ego quasi fluvii dioryx. *Dioryx* enim græca vox est, significans alveum, rivum, fossam in quam fluvius derivatur, ab *διόρυξ*, id est *foditio*. Est ergo nomen appellativum, non proprium.

Porro, *τὸ ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio*, idem est cum eo quod sequitur: « Ego quasi fluvii dioryx. » Prius enim explicat posterius. Unde Græca posterius tantum habent; sic enim legunt: *Ἐγὼ ἡ σοφία ὡς διόρυξ ἀπὸ ποταμοῦ, καὶ ὡς ὑδραγωγὸς ἐξήλθεν εἰς παράδεισον*, id est, *ego sapientia quasi dioryx de fluvio, et quasi aquæductus exivi in paradysum*. Quare Franciscus Lucas et Jansenius censent, in Latina Vulgata junctas esse duas ejusdem græcæ sententiæ translationes, quas non est verisimile ab eodem nostro Interprete simul profectas; sed alteram ex alterius versione additam. Nostrum itaque vertisse, *ego quasi trames aquæ immensæ*: sic enim vertit *διόρυξ*, vers. 43. Alterum addidisse: « Ego quasi fluvii dioryx. » Quare hæc tria, *trames, dioryx, aquæductus*, unum et idem, aut pene idem sunt. Trames enim aquæ non est aliud quam *διόρυξ*, id est fossa e fluvio deducta ad transferendam aquam. Unde Tigurina vertit, *ego quasi fossa e fluvio ducta, atque ut aquæductus in Paradysum pertineo*; Syrus, *ego sicut fluvius qui irrigat, et sicut dioryx aquarum quæ descendit in hortos*. Sensus est, *q. d.* Ego sapientia **flumina doctrinæ salutiferæ effudi in terras: quia ego sum quasi trames aquæ immensæ de fluvio,**

id est quasi fossilis aliquis fluvius, aut fossa aliqua in quam derivantur aquæ immensi fluvii, puta immensa sapientia Dei, *q. d.* Non a me hæc habeo, sed a Deo: quare sum quasi fluvii dioryx, id est, quasi fossa a fluvio illo magno divino deducta, et sicut aquæductus exivi de Paradiso cœlesti et divino, ex quo omnia flumina oriuntur (a Deo enim cœli domino oriuntur omnia) sicut e Paradiso terrestri oriebantur quatuor illa celeberrima flumina jam dicta, nimirum Phison, Gehon, Tigris et Euphrates. Græca pro *e paradiso* habent *in paradysum*, eo sensu qui explicabitur versu sequenti, ubi dicitur: « Rigabo hortum meum: » hic enim hortus est Paradysus, ubi fons est sapientiæ et voluptatis.

Porro, hæc sententia accipi potest *primo*, de sapientia increata essentiali, quæ communis est Patri, Filio et Spiritui Sancto. Hæc enim, licet sit idem cum Deo, tamen nostro modo concipiendi manat a Deo, id est Dei essentia, sicut ab essentia creata manant ejus accidentia, qualia sunt sapientia, bonitas, perspicacitas, etc., perinde ac a fonte oritur rivus et aquæductus.

Secundo, hæc sententia accipi potest de Sapientia increata notionali, quæ propria est Filio: Filius enim a Patre procedit quasi verbum ab ore, uti dixit vers. 6, quasi lumen de luce, quasi fluvius a fonte, qui totam fontis aquam in se recipit et capit, ideoque ei adæquatur. Sic enim Filius recipit a Patre totam ejus essentiam et sapientiam, eique per omnia est par et æqualis. Ita Rabanus: « Ipse, inquit, est trames aquæ immensæ de fluvio: quia sicut Deus de Deo, lumen de lumine, ita ipse aqua immensa de fonte Patre, sive fluvio, tropice dici potest; quoniam Pater origo est divinitatis, quando sicut de Patre genitus est Filius, ita et Spiritus Sanctus procedit a Patre; quem in Evangelio *aquæ* nomine Dominus nuncupavit, dicens: Qui hiberit ex aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam, » *Joan. iv.* « Item: Si quis sitit, veniat ad me, et bibat, et de ventre ejus fluent aquæ vivæ, » *Joan. vii.* « Et rursus: Aqua sapientiæ salutaris potabit eum, » *Eccli. xv.*

Sic et Palacius: « Pater, inquit, hoc loco vocatur fluvius, unde omne esse in universo fluit: ex hoc fluvio primus trames fluens est Filius, in quem ex Patre universa divinitas derivatur: unde ipse est trames aquæ immensæ et non mensuratae nec mensurabilis. » Rursus: « Pater est Paradysus: aquæductus, id est, fluvius inde egrediens, est Filius, seu Sapientia; egreditur vero non velut primarius fluvius, is enim est Pater, sed velut aquæductus, seu trames, seu fossa, juxta illud: Verbum erat apud Deum, id est Sapientia apud Patrem; non Pater, sed ex Patre; et juxta illud: Ego ex ore Altissimi prodivi. »

Denique noster Gregorius de Valentia, I part. disp. 7, Quest. VI *De Paradiso*, punct. 1, sic explicat: « Ego quasi aquæductus exivi de Para-

diso, » id est, ego Filius qui sum Sapientia genita, processit de substantia Patris, in qua est tanquam uberrimus torrens voluptatis. *Paradysus* enim metaphorice significat omnem rem vel locum amœnum instar horti. Multis exemplis idipsum ibidem demonstrat Valentia. Deus enim est Paradysus, imo oceanus deliciarum et honorum omnium.

Tertio, accipi potest de Sapientia incarnata, puta de Christo homine: hic enim fuit quasi dioryx et aquæductus divinitatis: ab ea enim hausit omnem suam sapientiam, gratiam et virtutem, ut eam quasi aquæductus in homines et Ecclesiam transfunderet.

Quarto, valde apposite accipi potest de sapientia creata et communicata creaturis, præsertim fidelibus. Hæc enim est dioryx et aquæductus Sapientiæ increatæ, exitque de Paradiso cœlesti in terras, ut eas irriget, sicut quatuor flumina exibant e Paradiso, ut orbem irrigarent, *q. d.* ait Jansenius: Ego Sapientia effudi in mundo per legem et sapientum doctrinam, ac per internam inspirationem, flumina, hoc est copiosam mundo exhibitam doctrinam, quam tamen non ex me ipsa accepi, sed sum quasi effossa aliqua via immensæ aquæ, de fluvio aliquo magno deducta, hoc est, sum quasi fluvius fossilis, et sicut aquæductus exivi in mundum ad homines de Paradiso cœlesti, ubi fons est omnis sapientiæ, et verus locus voluptatis. Significat ergo legis doctrinam, per quam sapientia hominibus est communicata, originem suam habere a Deo; nec tamen omnem Dei sapientiam ad nos plene derivatam, sed partem tantum, quæ nobis et conveniebat et necessaria fuit.

Porro, sicut dioryx est multiplex, sic et sapientia. Richardus de S. Victore decem modos recenset, quibus aqua ad homines transfunditur, scilicet efficiende puteum, fontem, torrentem, rivum, cisternam, fluxum, stagnum, lacum, abyssum, diluvium. Totidem et pluribus modis ad homines dimanat sapientia. Hæc autem ortum suum in mundo habuit ex plenitudine cœlestis sapientiæ, quæ in Deo a Beatis plenius hauritur et percipitur.

Mystice, trames, dioryx et aquæductus fluvii divini est B. Virgo et Sancti. B. Virgo enim quasi aquæductus exceperit sapientiam divinam, ipsamque personam Verbi, ut eam pareret, et in homines transfunderet. Audi in primis nostrum Salazar in *Prov.* cap. xxxi, num. 135. Mariæ, inquit, virginis exitus primus, et prima in lucem editio celebratur his verbis, et jam tunc in immensum effusam gratiarum suarum affluentiam aperiens: « Ego, inquit, quasi trames aquæ immensæ de fluvio: » Et subdit: « Ego quasi fluvius dioryx. » Ex vetustis exemplaribus aliqua sic habent: « Ego quasi *fluvius vorax*; » et in Virginem aptissime quadrat, quæ gratiarum omnium fluentia, ut ita dicam, hausit ac perhibet. Accipe Bonaventuram in *Speculo*, cap. iii: « Omnia, inquit, charismata

intran in Mariam; flumen enim gratiæ Angelorum intrat in Mariam, flumen gratiæ Patriarcharum et Prophetarum intrat in Mariam, flumen gratiæ Apostolorum intrat in Mariam, flumen gratiæ Martyrum, Confessorum, Virginum, Doctorum intrat in Mariam; omnia denique flumina intrant in Mariam. Sed quid mirum si omnis gratia in Mariam confluit, per quam tanta gratia ad omnes defluxit? » Est ergo Maria flumen immensum omnium fluminum vorax. Quin et Mahomet in Alcorano, de familia Adamar hæc elogia dat B. Virgini: « Dixit, inquit, angelus Gabriel ad Mariam: O Maria, Deus te elegit, et docuit gratiam, et prælegit super omnes mulieres omnium sæculorum, et posuit te quasi novum medium, dividens inter homines terrenos et angelos Dei in paradiso deliciarum. » Nec multum ab illud nomen *dioryx*, aut *duoryx*, cujus hic meminit Ecclesiasticus, a nomine Durii nostri. Rabanus existimat nomine Dioryx Araxem, totius Persiæ maximum fluvium, notari, qui tanto voluitur impetu per declivia, ut præceps ejus lapsus omnia secum auferat, pontes, impedimenta, etc. Huc spectat illud Poetarum principis:

Pontem indignatus Araxes.

Ergo ad rem nostram, Maria cum fluvio *Araxe* aptissime comparatur, quia collectis undique gratiarum omnium rivis, in quamdam immensam evasit gratiarum vim: ex hac vero tanta in pietatem et honestatem propensio nata est, tamque rapidus præcepsque in bonum omne cursus, ut omnes peccatorum illecebras, occasiones, tentamenta, et motus pravos alvei istius vis magna devolveret ac demergeret. Hæc Salazar.

Audi et S. Bernardum, serm. in *Nativit. B. Mariæ*, quem inscribit *De Aquæductu*, explicantem quomodo dioryx et aquæductus gratiarum nobis facta sit B. Virgo: « Altius intuemini quanto devotionis affectu a nobis Mariam voluerit honorari, qui totius boni plenitudinem posuit in Maria: ut proinde si quid spei in nobis est, si quid gratiæ, si quid salutis, ab ea noverimus, redundare, quæ ascendit deliciis affluens. Hortus plane deliciarum, quem non modo afflaverit veniens, sed et perflaverit superveniens auster ille Dominus, ut undique fluant et effluent aromata ejus, charismata scilicet gratiarum. Tolle corpus hoc solare, quod illuminat mundum, ubi dies? Tolle Mariam hanc maris stellam, maris utique magni et spatiosi, quid nisi caligo involvens, et umbra mortis, ac densissimæ tenebræ relinquuntur? Totis ergo medullis cordium, totis præcordiorum affectibus, et votis omnibus Mariam hæc veneremur: quia sic est voluntas ejus, qui totum nos habere voluit per Mariam. » Et paulo superius: « Plenus equidem, inquit, aquæductus, ut accipiant cæteri de plenitudine, sed non plenitudine, ipsam. Nostis enim cui dictum est: « Ave, gratia plena. » Et inferius: « Ascendit plane supra omnem huma-

Dioryx
an Araxem?

Mahometis
elogia
de B.
Virgine.

Mystice
dioryx
est B.
Virgo.

num genus, ascendit usque ad angelos; sed et ipsos quoque transcendit, et cœlestem omnem supergreditur creaturam. Nimirum super angelos hauriat necesse est, quam refundat hominibus aquam vivam. » Unde concludens ait : « Cœterum, quidquid illud est quod offerre paras, Mariæ commendare memento, ut eodem alveo ad largitorem gratiæ gratia redeat, quo influxit. Neque enim impotens erat Deus et sine hoc aqueductu infundere gratiam prout vellet; sed tibi vehiculum voluit providere. Forte enim manus tuæ, aut sanguine plenæ, aut infectæ muneribus, quod non eas ab omni munere excussisti : ideoque modicum istud quod offerre desideras, gratissimis illis, et omni acceptione dignissimis Mariæ manibus offerendum tradere cura, si non vis sustinere repulsam. Nimirum candidissima quædam lilia sunt, nec causabitur ille liliorum amator inter lilia non inventum, quidquid illud sit quod inter Mariæ manus invenerit. » Maria ergo est trames, id est, via in invio peccatorum, ipsa via in bivio deviantium, ipsa via in trivio dubitantium, et secure ad patriam in cœlum redeuntium : manat ex fluvio, id est ex Spiritu Sancto, vel ex Christo, cujus aqua immensa est, immensa ejus redemptio, et gratiarum copia ex ea profluens.

Vers. 42. 42. DIXI : RIGABO HORTUM MEUM PLANTATIONUM, ET INEBRIABO PRATI MEI FRUCTUM. — Ita legendum *prati* scilicet, non *partus* vel *pratus* : sic enim legunt Romana, et Græcum *πρασιόν* significat areolam horti in qua seruntur olera, sive viridaria. Unde Columella : « Fiunt, inquit, ad olerum consitionem quadratæ dispositiones, quæ *πρασιόν* dicuntur in laterculi formam. » Hinc et *πράσιος* vocatur color viridis, qui conflatur ex fulvo et nigro, teste Platone in *Timæo*. Sic ergo habent Græca : *μεθύσω μου τὴν πρασιόν τὴν δικαίαν*, id est *irrigabo areolam meam justam*, q. d. Ego Sapientia rigabo mea lege et doctrina Ecclesiam, sive cœtum fidelium, quem quasi areolam et hortum populi justî et sancti, mihi e toto mundo colendum delegi et suscepi, ut in ea plantem omnia virtutum genera, omnesque justorum status et gradus, qui varios sapientiæ et sanctitatis fructus proferant. Quod ut faciant, indigent assidua irrigatione sapientiæ, id est, illuminationis, impulsus et gratiæ Dei : sine hac enim exsuccî, aridi et steriles ex seipsis remanerent ; ut vero id abunde et copiose faciant, ego non tantum irrigabo, sed et inebriabo eos mea sapientia et gratia.

Pro plantationum Complutenses habent *ἄριστον*, id est *optimum*; alii, *egregium*. Unde sic habent, *potum dabo horto meo optimo, et inebriabo meam vividitatem justam*, id est juste et adæquate dimensionem et circumscriptam, uti in hortis areolæ florum solent late in circulos, vel quadrato efformari, et laterculis circumscribi, ut justa omnium sit proportio et adæquatio. Talis enim areola, per omnia juste adæquata, et conformata est Eccle-

sia, quoad omnes sui partes, puta quoad Ecclesiasticas quaslibet particulares, quoad varios fidelium status et gradus, ac præsertim quoad Clerum bene ordinatum et sibi invicem subordinatum. Unde Tigurina vertit, *horto meo eximio potum dabo, sicut tanquam meam areolam irrigabo*; Syrus, *dixi : Rigabo hortum meum, et inebriabo cubilia mea*, puta areolas meas : has enim hortulani vocant lectulos, sive cubilia florum et aromatum. Ita Rabanus et Palacius, quem audi : Quia, inquit, sapientia dixit se esse tramitem aquæ immensæ, manifestat nobis decretum suum esse, ut, sicut divinitas ex Patre fluxit in Filium, ita ex Filio fluat suo modo in Ecclesiam. Hoc ait : Rigabo hortum, scilicet Ecclesiam; hæc vocatur hortus plantationum : quia in eo plantantur fideles, qui sunt velut plantæ, de quibus habes in *Canticis*, habes et in *Psal.* cum dicitur : « Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri florebut. » Et rursus : « Erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum. » Quod secundo dicit, « Inebriabo, » notat primum, aquam Spiritus Sancti et gratiæ, qua sapientia rigat Ecclesiam (quæ pratium est), aquam esse ad rigandum, et vinum ad inebriandum. Quod autem dicit, « Inebriabo fructum, » notat plantas Ecclesiæ non esse ficus, sola folia habentes, ut erant olim Pharisei; sed esse fructiferas, fructus spiritus ferentes, quos Paulus enumerat. Notat *tertio*, tunc maxime pios a musto Spiritus inebriari, cum fructus ferunt; ideo, inquit, « Inebriabo fructum. » Si vis videre ebrietatem hanc, martyrum fervorem considera.

Mystice, hæc adaptes B. Virgini; unde Rupertus Abbas, lib. IV in *Cantica* : « Hortus conclusus, inquit, soror mea, sponsa, Dei genitrix. Ecce novus Paradisus, novæ plantationes, quas plantavit unus idemque antiqui Paradisi plantator, Dominus Deus. Ille est Paradisus antiquus, Paradisus terrenus : iste est Paradisus novus, paradisi cœlestis : utriusque plantator est unus, idemque Dominus Deus : in illo posuit hominem quem formaverat, in isto formavit hominem, qui apud ipsum in principio erat. De illa humo produxit omne lignum pulchrum visu et ad vescendum suave, lignum etiam vitæ in medio Paradisi : istam humum, istam terram suam benedixit, et ex ea cunctarum germina gratiarum, et cunctarum exemplaria virtutum produxit, ipsum quoque lignum vitæ Christum Deum et hominem, Dominum Paradisi cœlestis. De illo voluptatis loco egrediebatur fluvius ad irrigandum Paradisum, qui inde dividitur in quatuor capita : de isto Paradiso ille fluvius, sive istud flumen egressum est, de quo Psalmista dicit : Fluminis impetus lætificat civitatem Dei, qui inde dividitur in quatuor Evangelia. » Merito ergo B. Virgo, a S. Hieronymo, Petro Damiano et aliis, imo ab Ecclesia, vocatur et invocatur « Paradisus voluptatis, quem Deus omnibus gratiæ divitiis cumulavit, ac hor-

tus deliciarum, in quo condita sunt omnia florum genera, et omnia ornamenta virtutum. » Atque a S. Ignatio, epist. I ad S. Joannem, vocatur « cœlestis prodigium, et sacratissimum spectaculum, in quo numanæ naturæ natura sanctitatis angelicæ sociatur. »

Vers. 43. 43. ET ECCE FACTUS EST MIHI TRAMES ABUNDANS, ET FLUVIUS MEUS APPROPINQUAVIT AD MARE. — Pro *trames* Græce est *ὄψων*, q. d. Fossa illa, vel aqueductus, de quo dixi vers. 39, cum initio esset arctus et exiguus, sensim ita crevit, ut fossa facta sit flumen abundans, imo videatur esse mare. Hoc maxime factum est, cum Dei sapientia, id est lex, fides et religio, quæ initio sola Judæa concluderetur, tempore Christi per Apostolorum prædicationem effudit se in omnes gentes, easque fecit christianas. Unde Tigurina, *aqueductus ecce meus evasit flumen, et flumen meus in mare excrevit*; Syrus, *et ecce etiam fuit mihi torrens, et fluvius meus pertingit usque ad mare*; Arabicus, *et habebam vadum, et perveni ad mare; fluvium meum in mare inundare facio mane, faciamque illum etiam in generationes plurimas*; alii, *et ecce fossa illa factus est fluvius, et fluvius meus evasit in mare*. O rem ineffabilem! exclamat Palacius, fluebat doctrina Evangelica, et in ea quodammodo Spiritus et Christus : obstabant huic fluxui omnes dæmonum, imperatorum, militum et totius orbis vires extensæ; at, his omnibus invitis, ut mare totam vallat et circumdat terram : ita vita christiana et ipse Christus totum circumdedit orbem; siquidem « in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum, » *Psal.* XVIII.

Mystice, gratia, quam B. Virgo in primo instanti conceptionis accepit, per 72 annos, quibus per continuos et gratiæ adæquatos actus jugiter eam auxit, et assidue conplicavit, excrevit quasi in immensum, ut vere Maria dici posset essetque mare gratiarum : unde a Damasceno, orat. 2 *De Assumptione*, vocatur *gratiæ abyssus*. Et S. Epiphanius, orat. *De Laud. Virg.* : « Gratia, inquit, S. Virginis est immensa. » Et inferius eam vocat, « mare spirituale, cui prædicando, neque hominum, neque angelorum lingua sufficit. » S. Ildelfonsus, serm. *De Assumptione* : « Sicut, inquit, est incomparabile quod gessit, et ineffabile quod percepit; ita est incomprehensibile præmium gloriæ quod meruit. » S. Anselmus, *De Excellentia Virg.* cap. VIII : « Quid amplius, ait, dicere possum, Domina? Immensitatem quippe gratiæ et gloriæ, et felicitatis tuæ considerare incipienti, et sensus deficit, et lingua fatiscit. » Atque ut alios omnes præteream, Andreas Cretensis, serm. *De Dormit. Deiparæ*, sic eam compellat : « O sancta, et sanctis sanctior, et omnis sanctitatis sanctissime thesauri. » Eodem modo crevit et crescit in dies sanctitas Apostolorum, Martyrum, Virginum, Confessorum Sanctorumque omnium, quam eis, utpote sibi devotis, suisque clientibus aspirat B. Virgo.

44. QUONIAM DOCTRINAM QUASI ANTI LUCANUM ILLUMINO OMNIBUS, ET ENARRABO ILLAM USQUE AD LONGINQUUM. — Pro *antelucanum* Græce est *ἀντιλὺκον*, id est *diluculum*, q. d. Sicut lux diluculi, sive auroræ, post noctis tenebras initio modica est, sed sensim crescit usque ad meridiem et lucem clarissimam; ita et ego sapientia sensim omnibus « illumino, » id est, lucem meam profero, meque diffundo magis et magis, donec etiam in longinquum, id est remotissimas gentes, me effundam, easque illuminem; uti hoc sæculo factum videmus, ac quotidie fieri in Sina, Japone totaque India Orientali et Occidentali. Unde Græca habent, *nam disciplinam ut diluculum illustro, et ostendo eam usque in longinquum*; Tigurina, *quoniam disciplinam illumino ut diluculum, et in multum tempus illustro eam*; Syrus, *rursum doctrinam meam mane dico, et relinquam eam in generationes multas, vel potabo ea generationes multas*. Notat Palacius doctrinam Evangelicam vocari *auroram*, non *meridiem*, tum quia obscura est; fide enim creditur, non videtur oculis; tum quia admiscetur tenebris persecutionum et tribulationum; tum quia sensim crescit ut aurora.

45. PENETRABO OMNES INFERIORES PARTES TERRE, VES ET INSPICIAM OMNES DORMIENTES, ET ILLUMINABO OMNES SPERANTES IN DOMINO. — Tigurina, *imas omnes terræ partes penetro, dormientes video quoscumque, et spem in Domino ponentes omnes illumino*. Hic versus jam deest in Græco et Syro. Sunt verba Sapientiæ, q. d. Adeo dioryx et aqueductus meus crevit in flumen, imo in mare; adeo lux obscuræ meæ crevit in meridiem, ut non tantum illuminem omnes gentes in superficie terræ degentes, sed et penetrem imas terræ partes; ibique inspiciam et visitem omnes dormientes, id est defunctos; ac damnatos quidem inspiciam terribili vultu, metuque percellam, et damnationem eorum confirmabo; pios vero sperantes in Domino illuminabo, id est, luce meæ cognitionis, puta revelatione Christi nati, passi et resurgentis, indeque consolatione redemptionis et salutis per eum factæ perfundam. Consolabor ergo et beabo omnes Patres in limbo degentes, sperantes in Domino, et avidissime Christum redemptorem expectantes. Itaque sæpius quidem per angelos Deus illuminavit patres in limbo; sed perfectissime hæc sententia impleta est, cum Christus, qui est Sapientia Patris incarnata, in cruce moriens, descendit ad limbum, ac patres sui cognitione, imo conspectu tam humanitatis, quam divinitatis suæ donavit; itaque eos consolatus est, imo beatos reddidit, secumque tertio die in terram, ac quadragesimo die, ascendens in cœlum, in triumphum duxit. Ita hunc locum de descensu Christi ad inferos interpretatur S. Isidorus, lib. *De Resurrect. Domini*, cap. LI, et alii passim, ac noster Salazar in cap. XXII *Proverb.* num. 59, ubi *et illuminabo*, exponit, *visitabo et perscrutabor*.

Idem implebitur in resurrectione; tunc enim Deus inspiciet et visitabit corpora Sanctorum la-

tentia in sepulcro, eaque animabus uniēt, vivificabit et glorificabit

Porro ex eo quod ait : « Penetrabo omnes inferiores partes terræ, » Bellarminus, lib. IV *De Anima Christi*, cap. XVI, et alii opinantur Christum post mortem descendisse ad omnia loca inferni, adeoque ad ipsum infernum damnatorum, tanquam omnium dominatorem. Ita videtur sentire Cyrillus Hierosolymitanus, *Catechesi* XIV; Athanasius, *Serm.* 4 *Contra Arianos*; S. Augustinus, *epist.* 99; Fulgentius, lib. III *Ad Trasimund.* cap. XXX; Nysenus, *orat.* 4 *De Resurr.*, Damascenus, lib. III, cap. CXXIX. Sed probabilius est Christum substantialiter tantum descendisse ad limbum : « Ut quos ipse per gratiam visitabat interius secundum divinitatem, eos etiam secundum animam visitaret et loco, » ait S. Thomas, III p., *Quæst.* LII, art. 2; virtualiter vero et effective, sive quoad efficaciam, descendisse ad locum puerorum et damnatorum, confutando scilicet et damnando illorum peccatum, sive originale solum, sive etiam actuale in adultis. « Penetrabo ergo omnes inferiores partes terræ, » quia scilicet unam substantialiter, cæteras virtualiter penetrabo. Ita Valentia in locum D. Thomæ jam citatum, nec aliud volunt Patres pro prioris sententia citati. Ita et Bonaventura, Richardus, Gabriel, Palud. Marsil. et alii in III, dist. 22, ac Franciscus Suarez III p., *Quæst.* LII, art. 8 : Penetrabo, ait, primo, quoad divinitatem; secundo, quoad humanitatem, ad omnes partes terræ; quia non solum ad superficiem terræ descendit, sed etiam usque ad infimum terræ locum penetravit, etiamsi non ad omnes ejus sinus.

Rursum, ex eo quod ait : « Illuminabo omnes sperantes in Domino, » multi probabiliter censent Christum omnibus animabus in Purgatorio existentibus suo ad eos descensu dedisse primum plenumque jubilæum, omnesque a penis liberasse, et secum ad cælum in triumphum duxisse. Ita S. Bonaventura in dist. 22, *Quæst.* V; Thomas Argentin. ead. dist. *Quæst.* unica, art. 4, Gabriel eadem dist. *Quæst.* unica, art. 3, *Jub.* 3; Sotus in IV, dist. 45, *Quæst.* 1, art. 3, in fine. Illud certum est Christum tum animas patrum plene expiatis illuminasse lumine gloriæ, eisque suam divinitatem conspiciendam obtulisse, itaque eas beasse, ac æterna felicitate donasse.

Tropologice Rabanus : Sapientia, puta Christus, « inspicit inferiores partes terræ, inquit, quoniam carnalium corda et cogitationes scrutatur; inspicit omnes dormientes, qui vel ignorantie somno, vel torpore negligentie dormitant; et illuminat recta fide et agnitione sperantes in Deo; quoniam qui sperat in Deo, beatus est. Beneplacitum enim est Domino super timentes eum, et in eos qui sperant in misericordia ejus, » *Psalm.* CXLVI.

Vers. 46. ADHUC DOCTRINAM QUASI PROPHETIAM EFFUNDAM, ET RELINQUAM ILLAM QUÆRENTIBUS SAPIENTIAM; ET NON DESINAM IN PROGENIES ILLORUM USQUE IN ÆVUM SANCTUM. — Hic versus potest accipi tam ut dictus

a Sapientia, quam a Siracide. A Sapientia, quæ illa pergat hic loqui, explicetque illud vers. 41 : « Enarrabo illam in longinquum; » cui immediate Græca hunc versum subjungunt. Favent Complutenses quæ pro *et*, id est *adhuc*, legunt *et*, id est *quoniam*, q. d. Enarrabo sapientiam in longinquum, quoniam doctrinam effundam usque in ævum sanctum. Et Syrus, qui cum pro vers. 44 vertisset, rursus doctrinam meam mane dico, et relinquam eam in generationes multas; quæ constat esse verba Sapientie, quasi ea explicans, hunc versum subdit, rursus doctrinam meam in prophetia dico, et extremitas ejus usque in longinquum. Cum ergo prior versus sit Sapientie, ejusdem quoque videtur esse posterior, utpote illi respondens, illumque explicans. Unde Rabanus sic explicat : « Non cessat, inquit, S. Scriptura ab ævo usque in ævum docere genus humanum, quatenus intelligat ex præceptis Dei quid vitare debeat, quidve agere; ut nemo sit qui rite se possit excusare, quasi nesciens quid præceptum sit in lege divina, cum sapientia viam veritatis, et normam justitiæ palam omnibus demonstret. » Et Palacius : « Videor, inquit, mihi audire Christum dicentem : Ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi. Non igitur cessabit unquam prædicatio Evangelii exterius, et prædicatio Christum interius, usque ad ævum sanctum, id est æternitatem. Nota doctrinam Evangelicam pariter esse auctoritatis cum prophetia; ideo ait doctrinam quasi propheticam; utramque enim a Spiritu Sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines, » II *Petri* I, 21.

Rursum hæc verba accipi possunt quasi dicta a Siracide. Ipse enim, post interlocutionem Sapientie hucusque a se inductam, videtur resumere sermonem, ac sternere viam ad nova sapientie dogmata, quæ tradet cap. proximo et seqq. Nam vers. seq. usurpat Siracides quasi suum cap. XXXIII, 18. Unde Græca de more breviter sic habent, *adhuc doctrinam ut prophetiam effundam, et relinquam ipsam in generationes sæculorum*; et Tigurina, *etiamnum effundo doctrinam ut oraculum, perque sæculorum ætates emitto eam quærentibus*. Quare Lyranus hæc ita cum vers. præcedenti connectit : « Quia, inquit, scriptor hujus libri immediate locutus est de judicio finali, posset quis dubitans quærere : Intendis tu hic librum tuum finire? Ad quod respondet, dicens : Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam. » Sic et Jansenius, qui sigillatim singula de Siracide sic explicat : « Dum dicit, inquit, se prolaturum doctrinam sicut prophetiam, significat se divinam doctrinam traditurum, quæ certa sit et solida, quæque non humano ingenio sit excogitata; sed divinitus revelata; sicut Propheta Spiritu Sancto inspirati locuti sunt. Dum se dicit eam relaturum in generationes sæculorum, significat se eam scripto relaturum posteris, ut in perpetuum ab eis legi et audiri possit, qui studiosi sunt sapientie. Et non

desinam, inquit, hoc est, perseverabo semper per scriptam a me doctrinam, in progenies illorum qui quærunt sapientiam, usque in ævum sanctum, hoc est, usque in sæculum futurum, ubi humana amplius doctrina opus non erit; sed implebitur illud, quod per Jeremiam dictum est : Non docebit ultra vir proximum suum. Omnes enim cognoscent me a majore usque ad minimum eorum, » *Jerem.* XXXI.

Nota, ævum sanctum vocari sæculum futurum : præsens enim non est sanctum, quia « totus mundus in maligno positus est, » I *Joan.* V. At æternitas beata, in quam nihil coinquinatum ingreditur, ævum sanctum est. Meminerint ergo doctores et scriptores se docere et scribere non tempori, sed æternitati; seque in suis laboribus solentur, quod illis non sibi tantum, sed et discipulis et lectoribus, eorum scripta usque ad finem mundi lecturis, accersant ævum sanctum, scilicet beatam æternitatem : ad hanc enim se suosque lectores informant et dirigunt. Unde subdit et concludit :

Vers. 47. 47. VIDETE QUONIAM NON SOLI MIHI LABORAVI, SED OMNIBUS EXQUIRENTIBUS VERITATEM, — q. d. Videte ex his quæ hactenus tam prolixè dixi et scripsi, ac deinceps dicturus et scripturus sum, me non mihi soli studuisse et vacasse, sed et aliis laborasse et consuluisse, ut meo exemplo idem faciant alii sapientes, nec satis putent si ipsi sapiant, sed et sapientiam suam aliis docendo et scribendo

communicent. Unde Rabanus : « Doctor ecclesiasticus, inquit, verba Dei scribendo et docendo non solum sibi laborat, sed et aliis; quia sibi laborat pro æterna mercede et quiete; aliis autem pro vera salute ac perpetua requie; unde in *Daniel.* cap. XII, scriptum est : Qui docti fuerint, fulgebunt sicut splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates. Hinc et Jacobus ait : Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus a morte, et operiet multitudinem peccatorum. De quo et Paulus ad Timotheum scribens ait : Attende tibi, et doctrinæ sanæ, insta in illis; hoc enim faciens, et teipsum salvum facies, et eos qui te audiunt. Hinc et ipsa Veritas in Evangelio ait : Qui solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum. » Et item : « Vos, inquit, estis lux mundi; sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est. »

Porro Palacius, hæc accipiens ut dicta a sapientia, puta Christo, sic explicat : « Nullum grandius, inquit, epiphonema fere potuit a sapientia dici : O mortales, veni in mundum; o quam in eo laboravi! laboravi porro in gloriam Patris, et in commodum vestrum, si veritatem inquiratis; ne committatis ergo, ut ego frustrer proposito meo, et vos tanto commodo vestro. »

CAPUT VIGESIMUM QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

ost' encomium sapientie, pergit alia ejus tradere dogmata. Unde, vers. 1, recenset tria quæ placent sapientie, et vers. 3, totidem quæ ei displicent. Inde, vers. 9 usque ad 17, enarrat decem beatitudines, puta res decem quæ hominem faciunt beatum. Denique, a vers. 17 usque ad finem capituli, agit de nequitia mulierum, eamque multis exaggerat.

1. In tribus placitum est spiritui meo, quæ sunt probata coram Deo et hominibus : 2. Concordia fratrum, et amor proximorum, et vir et mulier bene sibi consentientes. 3. Tres species odit anima mea, et aggravor valde animæ illorum : 4. pauperem superbum : divitem mendacem : senem fatuum et insensatum. 5. Quæ in juventute tua non congregasti, quomodo in senectute tua invenies? 6. Quam speciosum canitici judicium, et presbyteris cognoscere consilium! 7. Quam speciosa veteranis sapientia, et gloriosis intellectus, et consilium! 8. Corona senum multa peritia, et gloria illorum timor Dei. 9. Novem insuspiciabilia cordis magnificavi, et decimum dicam in lingua hominibus; 10. homo, qui jucundatur in filiis, vivens et videns subversionem inimicorum suorum. 11. Beatus qui habitat cum muliere sensata, et qui lingua sua non est lapsus, et qui non servivit indignis se. 12. Beatus qui invenit amicum verum, et qui enarrat justitiam auri audienti. 13. Quam magnus, qui invenit sapientiam et scientiam! sed non est super timen-